

UDK [264-931+246.3] (497.5Zadar)“17”

235.3Šime, sv.

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 29. listopada 2015.

Prihvaćeno za objavljivanje: 10. svibnja 2016.

PRILOG POZNAVANJU CIKLUSA SLIKA POSVEĆENOGA SV. ŠIMI IZ CRKVE SV. ŠIME U ZADRU¹

Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, Split

U radu se analizira ciklus kasnobaroknih slika posvećen sv. Šimi iz crkve sv. Šime u Zadru, koji je naslikan temeljem narudžbe zadarskoga nadbiskupa Vicka Zmajevića. Komparativna ikonografska analiza motiva iz zadarske historiografije o sv. Šimi prikazanih na spomenutom ciklusu otkriva ne samo onodobne historiografsko-teološke nego i političke narative. Ona pokazuje u kojoj je mjeri takva specifična vrst sakralnog slikarstva posvećena štovanju komunalnih svetaca zaštitnika bila medij pomoću kojega su dalmatinski nadbiskupi propagirali državne i komunalne političke ideje.

KLJUČNE RIJEČI: *Giovanni Battista Augusti Pitteri, Vicko Zmajević, crkva sv. Šime u Zadru, škrinja sv. Šime u Zadru.*

Protureformacija je doba snažne obnove kultova lokalnih gradskih zaštitnika u Mletačkoj Dalmaciji. Ono se očituje u naručivanju slikarskih ciklusa s prizorima iz njihovih života, opremanju njihovih oltara i izradi/obnovi njihovih relikvijara. Tipičan primjer je ciklus sa scenama iz života sv. Domnija i sv. Domniona (u Splitu obojicu svetaca zovu sv. Duje/Dujam) u koru splitske katedrale. Splitski je ciklus, djelo slikara iz Emilije, Pietra Ferrarija, naručio splitski nadbiskup Stefano Cosmi za vrijeme Morejskoga rata (1684. – 1699.).²

¹ Rad je nastao u okviru projekta br. 6827, a pod nazivom *Visual Arts and Communication of Power in the Early Period (1450–1800): Historical Croatian Regions at the Crossroads of Central Europe and the Mediterranean*, koji je financirala Hrvatska zaklada za znanost. Zahvaljujem na pomoći u pripremi rada kolegama dr. Lovorki Čoralić, dr. Damiru Karbiću i dr. Larisu Boriću, a za fotografije dvaju *telera* iz crkve sv. Šime u Zadru zahvaljujem kolegi dr. Bojanu Goji.

² Vizitacija biskupa Cosmija (*Visitatio prima generalis habita ab Ilmo et... Stephano Cosmi Archiepiscopo... anno 1682-83, Arhiv stare nadbiskupije u Splitu*, br. 470, str. 39) sadrži nadbiskupov nalog za izradu platana sa scenama iz života sv. Dujma za kor splitske katedrale. Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858., str. 82–83; Radoslav TOMIĆ, *Splitska slikarska baština, Splitski slikarski krug u doba mletačke vladavine*, Zagreb, 2002., str. 194; Milan IVANIŠEVIĆ – Arsen DUPLANČIĆ – Miljenko GRGIĆ, *Sv. Dujam. Štovanje kroz vjekove*, katalog izložbe, Split, 2004. Ikonografiji ciklusa posvetila sam rad: Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Obnova kulta titulara dalmatinskih gradova u kontekstu

Na Ferrarijev ciklus može se gledati kao na likovni dokument o Mletačkoj Dalmaciji u vrijeme Morejskoga rata. Narativi iz životopisa dvojice rimskodobnih solinskih svetaca upotrijebljeni su za iznošenje aktualnih crkvenih i političkih stavova. Priča o dvojici rimskodobnih kršćanskih svetaca trebala je u jeku rata u tadašnjem Splitu poslužiti lokalnoj zajednici kao idealni model za identifikaciju.

U radu bih se pozabavila ikonografskom analizom ciklusa kasnobaroknih slika posvećenih sv. Šimi iz crkve sv. Šime u Zadru od kojih su dvije rad slikara Giovannija Battiste Augustija Pitterija, a dvije rad neznanoga kasnobaroknog slikara.³ Ciklus je nastao temeljem narudžbe zadarskoga nadbiskupa Vicka Zmajevića (1713. – 1745.).⁴ Ikonografija toga ciklusa u znanstvenoj je literaturi dosada bila tek sporadično istraživana.

Naručitelj Ferrarijeva ciklusa slika s prizorima iz života svetaca Domnija i Domniona bio je splitski nadbiskup Stefano Cosmi, Venecijanac po rodu. Naručitelj zadarskog ciklusa nadbiskup Vicko Zmajević bio je Bokelj, hrvatskog porijekla. Oba su ciklusa temeljena na lokalnoj svetačkoj historiografiji. Na oba su ciklusa u prikaze iz lokalne historiografije »upisane« aktualne teološke i političke ideje koje se zahvaljujući ikonografskoj analizi mogu dekonstruirati, odnosno očitati. S obzirom da su u baroknoj Dalmaciji naručena i sačuvana svega ta dva kasnobarokna slikarska korska ciklusa posvećena svecima titularima gradova, držim da oba imaju iznimnu vrijednost za istraživače njihove ikonografije.

Povijesni kontekst narudžbe ciklusa slika iz crkve sv. Šime u Zadru

Godinu dana po završetku Ferrarijeva ciklusa stubokom se promijenila situacija na dalmatinskome jadranskom bojištu. Grad Herceg Novi u Boki kotorskoj oslobođen je 30. rujna 1686. godine, na dan svetog Jeronima.⁵ Providur Girolamo Cornaro (1686. – 1689.) toga je dana u Kotoru zahvalio Bogu za najveći venecijanski ratni uspjeh na Jadranu misom s Te Deum posvećenom zaštitniku pokrajine, a koju je predvodio barski nadbiskup Andrija Zmajević (1671. – 1694.).⁶ Cornaro je tom prigodom poklonio srebrnu *lampadu* svetištu sv. Šime u Zadru, crkvi koja je imala osobit status među dalmatinskim svetištima zbog relikvije cjelovita tijela sveca zvanog Bogoprimec, koja se i danas štuje na njezinu glavnom

tridentinske obnove: splitski slučaj«, u zborniku simpozija *Tridentska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama*, održanoga u Zagreb, 6. i 7. prosinca 2013. (ur. Zrinka BLAŽEVIĆ), u tisku.

³ O slikaru Pitteriju vidi monografski prikaz Radoslava TOMIĆA, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri u Dalmaciji*, Zagreb, 2002. Dvije velike kompozicije s prikazom događaja vezanih uz zadarske moći sv. Šimuna obrađuje Radoslav TOMIĆ, »Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj«, *Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*, katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 16. 4. – 2. 8. 2015., str. 15–16. U ovome članku ne bih ulazila u pitanje atribucije dvaju velikih *telera* na bočnim zidovima svetišta, lijevo i desno od glavnog oltara.

⁴ Taj podatak spominje Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, Zadar, 1. dio, 1877., str. 378: »Furono essi fatti eseguire dall'arcivescovo Vincenzo Zmajevich, con elemosine raccolte in cadauna parrocchia della diocesi, e quello della volta fu da lui fatta a proprie spese.«

⁵ Josip VRANDEČIĆ, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split, 2013., str. 190.

⁶ J. VRANDEČIĆ, *Borba za Jadran...*, str. 202. U istom se kontekstu može sagledati narudžba za ciklus slika u čast Bogorodice slikara Pietera de Costera na stropu iznad današnjeg Morlaiterova oltara sv. Dujma, koji se datira u posljednja desetljeća 17. stoljeća.

oltaru. U gradu koji je bio sjedište providura za Mletačku Dalmaciju, i samim tim vojno uporište, crkva sv. Šime imala je važnu ulogu i zato što je bila vojno svetište.

U spomenutoj se crkvi i danas nalazi oltar sv. Jeronima nekoć moćne bratovštine hrvatskih i albanskih vojnika u mletačkoj vojsci.⁷ Članovi bratovštine bili su onodobni ugledni mletački časnici, a među Dalmatincima pripadali su joj i ugledni predstavnici zadarskog plemstva.

Vicko Zmajević, nećak Andrije Zmajevića, za korski, apsidalni prostor crkve naručio je ciklus od pet slika posvećenih sv. Šimi i njegovoj relikviji koja se čuva u crkvi.⁸ Učeni barokni nadbiskup želio je u duhu posttridentinskih ideja pomoću ciklusa velikih slika posvećenih sv. Šimi i historijatu čašćenja njegove zadarske relikvije simbolički dodatno osnažiti prostor štovanja svečeve relikvije.

Nažalost, od izvornih pet slika u crkvi su danas izložene *in situ* dvije na temu Prikazanja Djeteta u hramu i kompozicija s prikazom čuda posredovanih zadarskom relikvijom sv. Šime⁹. Nisu sačuvane stropna slika s prikazom sv. Šime u slavi i velika kompozicija koja se nalazila na sjeveroistočnome zidu kora.

O ciklusu svjedoče stihovi pučke pjesme koju je 1903. godine zabilježio don Luka Jelić:

»Vidje l' pobre, Šimuna svetište
Šta ga štiti slikano svetište
Šta ga rese orijaške slike,
Gdi se vide Jelisave dike?«¹⁰

Možda ikonografija platana u crkvi sv. Šime i nije bila dosada znanstveno istraživana upravo stoga što je ciklus tek djelomično sačuvan. Ciklus nije bio dosad ni precizno datiran. Pretpostavlja se da je nastao nakon što je 1733. godine slikar Pitteri za 5. svezak djela *Illiricum Sacrum* Daniela Farlatija, posvećen Zadarskoj nadbiskupiji (objavljen u Veneciji, 1775.),¹¹ izradio crteže tadašnjeg izgleda prezbiterija crkve sv. Šime i glavnog oltara sa svečevom škrinjom, rad gotičkog lombardijsko-zadarskog zlatara Francesca da Milana.¹² Na tim crtežima prezbiterija sv. Šime Pitteri nije prikazao svoja platna.

⁷ O unutarnjem uređenju i djelovanju zadarske bratovštine sv. Jeronima vidi rad: Lovorka ČORALIĆ – Nedjeljka BALIĆ-NIŽIĆ, »Iz hrvatske vojne povijesti – Croati a cavallo e i Soldati Albanesi, njihova bratovština i gradivo o njezinu djelovanju«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesno-društvene znanosti HAZU*, god. 24, Zagreb, 2006., str. 71–130. O oltaru sv. Jeronima u crkvi sv. Šime vidi rad: Bojan GOJA, »Oltar sv. Jeronima u crkvi sv. Šime u Zadru i radionica Bettamelli«, *Ars Adriatica*, br. 2, Zadar, 2012., str. 203–215.

⁸ Lovorka ČORALIĆ – Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa Vittoria Priulija (1688.–1712.) i Vicka Zmajevića (1713.–1745.)«, *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, br. 16, Split, 2000., str. 109–169.

⁹ Sliku su pronašli u derutnome stanju tijekom restauratorskih radova u crkvi ispod hrpe ugljena.

¹⁰ Luka JELIĆ, *Sveti Šimun Bogoprimac. Pučke pisme sa 28 slika*, Zadar, 1903., str. 45.

¹¹ Za svoj posao je plaćen od zadarskih plemića, prokuratora crkve i škrinje Antonija Grisogona i Horacija Pontea. Vidi: Bojan GOJA, »Doprinos opusu Giovannija Battiste Augustija Pitterija«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 30, Zagreb, 2006., str. 124–125, 128. O bakrorezima s prikazom glavnog oltara crkve sv. Šime vidi: Radoslav TOMIĆ, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri*, Zagreb, 2002., str. 36, 37, 113–121.

¹² Daniele FARLATI, *Illiricum Sacrum*, sv. 5, Venecija, 1775., str. 162, table 1, 2 i 4. O narudžbi škrinje vidi u knjizi: Nada KLAJIĆ – Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976., str. 479.

Valja se prisjetiti činjenice da je zahvaljujući zalaganju nadbiskupa Oktavijana Garzadorija (1624. – 1639.) tijekom trajanja epidemije kuge 3. svibnja 1632. zadarska relikvija sv. Šime iz crkve sv. Roka prebačena u crkvu sv. Stjepana, tada preimenovanu u crkva sv. Šime.¹³ Važno je spomenuti da je dana 15. svibnja 1632. svečeva srebrna raka postavljena u novu kapelu.¹⁴ Stotinu godina od tih događaja Zmajević je zamislio i dao izraditi slike za prezbiterij crkve sv. Šime, i to od novca koji je prikupio od milodara iz svih župa zadarske dijeceze. Stropnu sliku s prikazom sv. Šime u slavi načinio je na vlastiti trošak.¹⁵

Prijedlozi mogućih čitanja prikaza naslikanih na dvama velikim telerima iz kora crkve sv. Šime. Tko je tko na povijesnoj kompoziciji na jugozapadnom zidu kora?

Držim da je ikonografsku analizu ciklusa iz crkve sv. Šime (budući da je riječ o svojevrsnome »pionirskom« zahvatu, o nečemu s čim se dosada nitko nije pozabavio) najbolje započeti kratkim, sumarnim opisom dvaju velikih platana koja su zauzimala jugozapadni i sjeveroistočni zid kora.

Sudeći prema njihovu izvornom arhitektonskom okviru, a koji je sačuvan, oba su platna bila identičnih, golemih dimenzija, 460x460 centimetra. Zahvaljujući tim dimenzijama ljudski su likovi na njima mogli biti predočeni u prirodnoj visini, temeljem čega se može pretpostaviti da su te kompozicije nekoć morale ostavljati snažan dojam na promatrače, odnosno vjernike.

Na sjeveroistočnome zidu kora nalazilo se platno izgled kojega je poznat isključivo prema sačuvanim starim crno-bijelim fotografijama. Na jednoj je od njih, srećom, sačuvan cjelovit prikaz izvorne kompozicije pa se temeljem nje može danas barem pokušati rekonstruirati izvorna ikonografija.¹⁶

Platno je izgubljeno vjerojatno u razdoblju kada je crkva sv. Šime djelomično stradala tijekom savezničkih bombardiranja Zadra u doba Drugoga svjetskog rata. Na slici je prikazan hrvatsko-ugarski kralj Ludovik I. Anžuvinski (vladao od 1342. do 1382.),¹⁷ koji u društvu sa zadarskim nadbiskupom kleči pred oltarom s relikvijom, tijelom sv. Šime. Važno je uočiti da je na slici predočen svečev relikvijar kojemu je prednja staklena strana rastvorena tako da se u njemu vide zemni svečevi ostatci. Na poklopcu relikvijara vidi se visoki reljef s prikazom ležećega svečeva tijela.

¹³ Pavuša VEŽIĆ, »Starokršćanska bazilika sv. Stjepana (crkva sv. Šime) u Zadru«, *Diadora*, br. 11, Zadar, 1989., str. 323.

¹⁴ Providur Alvise Priuli (1639. – 1641.) postavio je 1640. u crkvi natpis posvećen sv. Šimunu kao zaštitniku od bolesti. Vidi: Lorenzo FONDRÁ, *Istoria della insigne reliquia di san Simeone profeta che si venera in Zara, Zadar*, 1855. (uvod Giuseppe FERRARI CUPILLI), str. 231. O kugi koja je harala Zadrom 1630. godine vidi u knjizi: Tomislav RAUKAR – Ivo PETRICIOLI – Franjo ŠVELEC – Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987., str. 405–406.

¹⁵ L. FONDRÁ, *Istoria della insigne reliquia ...* str. 348, 378.

¹⁶ O slikama govori Carlo CECHELLI u: *Zara – catalogo delle cose d'arte di antichità d'Italia*, Roma, 1932., str. 105. On ih naziva *Pentimento della Regina Elisabetta i Voto della Regina Elisabetta*. Crno-bijelu fotografiju objavio je Radoslav TOMIĆ, »Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj«, *Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*, str. 16.

¹⁷ O razdoblju Ludovikove vladavine u Dalmaciji vidi u: Nada KLAJIĆ – Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 320–329.

Na drugom je platnu, koje se i danas nalazi na jugozapadnome zidu kora, prikazana zadarska legenda o tome što se dogodilo kraljici Elizabeti (1340. – 1387.), supruzi kralja Ludovika I., nakon što je ukrala svečev prst s čuvene zadarske relikvije sv. Šime. C. F. Bianchi¹⁸ s tim u vezi piše: »sulla parete laterali vedesi raffigurato il miracolo della regina Elisabeta«. Na istoj je kompoziciji naslikano još jedno čudo posredovano zadarskim moćima sv. Šimuna: istjerivanja demona iz tijela zadarskog plemića.¹⁹

Nekoliko događaja iz zadarske historiografije o relikviji sv. Šime iz vremena vladavine kralja Ludovika I. i njegove supruge prikazani su na škrinji koju je od zlatara Francesca iz Milana naručila 1377. godine kraljica Elizabeta u vrijeme dok je zadarski nadbiskup bio Petar de Matafaris (1376. – 1400.). Postavlja se pitanje: Jesu li možda tri reljefa sa svečeve srebrne škrinje iz 1380. godine srodne tematike – reljefi s prikazima kralja Ludovika pred zadarskim gradskim zidinama, Elizabetine krađe Šimunova prsta i oslobođanja opsjednutog muškarca od demona – poslužila kao ikonografski predložak ili historiografski izvor za *telere*?

Samo da podsjetim, legende o zadarskim čudima sv. Šime, koja su posredovana njegovom zadarskom relikvijom, bile su sastavni dio zadarske kolektivne memorije ponajprije temeljem zadarske historiografije i pjesama pjevanih na fešti sv. Šime, koji je stoljećima bio gradski zaštitnik. Za istraživanje slika osobito su važne interpretacije onih legenda i povijesnih događaja vezanih uz zadarsku relikviju sv. Šime koje je mogao poznavati Vicko Zmajević u vrijeme narudžbe slika. Primjerice, Zmajević je poznao rukopis koji je o toj temi 1696. godine bio sastavio Zadrani Lorenzo Fondra, diplomat i povjesničar (Šibenik, 1644. – Zadar, 1709.).²⁰

Tadašnji najveći crkveni autoritet za povijest Crkve u Dalmaciji, isusovac Daniele Farlati, u knjizi o povijesti Zadarske biskupije spominje da 1371. godine kralj Ludovik i njegova

¹⁸ C. BIANCHI, *Zara cristiana*, sv. 1, str. 340.

¹⁹ Slika je pronađena početkom sedamdesetih godina (1974.) zarolana ispod kora crkve sv. Šime, za vrijeme njezine obnove. Restauratorski zahvat na slici proveli su zadarski restauratori Mario Kotlar, Aleksandar Kotlar i Šime Vittori. Dokumentacija o tome zabilježena je u konzervatorskom elaboratu *Evidencija unjetnina*, Restauratorska radionica Zadar, pod brojem 194a. Na podacima o provedenom zahvatu zahvaljujem konzervatorici restauratorici Jadranki Baković iz slikarske radionice Restauratorskog odjela Zadar Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Oba su opisana čuda prikazana na škrinji sv. Šimuna. O tome vidi: C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, str. 133, 150. On piše: »Non solo gli avvenimenti predetti della regina restarono espressi dalle sculture dell'arca, ma alcuni altri miracoli, come raccoglie chi considera i quattro quadri, che adornano l'interno parte del coperchio o apertura della medesima. Nel primo si vede soggetto che resta liberato dal demonio, nel secundo un fanciullo, che precipita nell'aque, ..., nel terzo un cadavere d'un bambino, che steso sull'arca, ricupera la vita«. Grafičke prikaze prizora sa škrinje objavio je L. JELIĆ u: *Sveti Šimun Bogoprimec*. Događaje prikazane na slici ovako opisuje Radoslav Tomić: »Smjestivši događaj u urbani krajolik, u Veneciju, nepoznati se slikar predstavio kao kompilator koji vješto gradi složenu kompoziciju s mnoštvom likova i paralelnih radnji koje niže i grupira u posebne cjeline, njegove slikarske sposobnosti ne nadilaze razinu dekorativne ilustracije«. R. TOMIĆ, u knjizi: Emil HILJE – Radoslav TOMIĆ, *Slikarstvo. Umjetnička baština zadarske nadbiskupije* (prir. Nikola JAKŠIĆ), Zadar, 2006., str. 52.

²⁰ Lovorka ČORALIĆ, »Prilozi poznavanju životopisa zadarskog povjesničara Lorenza Fondre (1644–1709)«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, br. 25, Zagreb, 1992., str. 237–241. L. FONDRA, *Istoria delle insigne reliquia*, str. 1855. Zanimljivo je spomenuti da je u svojoj knjižnici u zadarskoj nadbiskupskoj palači posjedovao Fondrinu tezu obranjenu na studiju filozofije u Bresciji *Ex Universa Philosophia Metaphisico Empirica*. Vidi: L. ČORALIĆ – I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme ...«, str. 120–121.

supruga uređuju oltar, odnosno kapelu sv. Šime u crkvi sv. Marije Velike.²¹ Poznat je Ludovikov boravak u ožujku-travnju 1371. godine u Dalmaciji. Zabilježeno je da je boravio u svojoj zadarskoj palači 5. travnja 1371. godine.²²

Pretpostavka je da se Farlati kao izvorom za podatke o zadarskoj relikviji koristio rukopisom Lorenza Fondre. Farlati 1768. godine opisuje reljefe na škrinji, pa i onaj s prikazom kraljičine krađe svečeva prsta («Digitus S. Simeonis ab Elisabetha pio furto avulsum, solemni supplicatione reportatum»). Kratko opisuje i susjedni reljef na škrinji, onaj s prikazom kraljice nakon počinjene krađe: «Elisabetha Regina ob digitum avulsum male mullata.» Prisetimo se historiografskog narativa kako je kraljica ukrala prst sv. Šime, vjerujući da bi joj svetac, koji se častio kao zaštitnik porodilja i žena koje su htjele ostati trudne, mogao pomoći da dobije dugo godina željena sina s kraljem Ludovikom.

Dva velika *telera* obiluju »zamišljenim« portretima povijesnih ličnosti za koje se u Zmajevićeva doba pretpostavljalo da su sudjelovale ili bile svjedoci prikazanih povijesnih ili legendarnih događaja.

Svakome koji bi se odlučio na istraživanje te teme logično se nameće pitanje: Može li se barem dio portretiranih ličnosti s platana identificirati temeljem pretpostavljenih portreta povijesnih ličnosti prikazanih na svečevoj škrinji? Tako se primjerice možemo zapitati: Je li slikar na velikim kompozicijama naslikao neke od onih povijesnih ličnosti koje je zlatar Francesco da Milano ovjekovječio na reljefu s kraljem Ludovikom okruženim skupinom »povijesnih ličnosti« u zadarskoj luci? Akademik Ivo Petricioli u monografiji o škrinji iz 1983. godine nazvao je prizor »Ulazak kralja Ludovika u Zadar«, ali je ujedno iznio razloge za sumnju da reljef prikazuje ulazak kralja u Zadar 1357. godine.²³ Naime, prema Luki Jeliću riječ je o prikazu događaja na dan 17. prosinca 1357.,²⁴ dok je Marijan Grgić bio mišljenja da scenu treba povezati uz dan sklapanja Zadarskoga mira 18. veljače 1358. godine.²⁵ Giuseppe Bersa je držao, pak, da ta scena prikazuje povratak svečevih relikvija u Zadar nakon desetogodišnje mletačke okupacije.²⁶ Nedavno je, 2014. godine, Nikola Jakšić objavio članak u kojemu prizor s likom kralja Ludovika na škrinji opisuje kao zadarski *collocatio corporis*.²⁷ Jakšić je mišljenja da je riječ o prikazu prijenosa relikvije sv. Šime u crkvu sv. Marije Velike u vrijeme Ludovikove vladavine. Do 2014. godine u znanstvenoj je literaturi²⁸ dominiralo mišljenje da ta scena prikazuje Zadrane koji dočekuju kralja Lu-

²¹ D. FARLATI, *Illyrici Sacri*, Tomus Quintus, 1768., str. 83 i 100; Stjepan ANTOLJAK, »Vladarski dvor (palača) i kraljevske u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžuvina)«, *Radovi Sveučilišta u Zagrebu, Instituta za hrvatsku povijest*, br. 17, Zagreb, 1984., str. 71.

²² Ivo Petricioli navodi da je povijesno potvrđeno da je kraljica tijekom posjeta crkvi sv. Marije Velike u Zadru 1371. godine ustanovila da se svečevo tijelo dostojno ne čuva. Ivo PETRICIOLI, *Škrinja sv. Šimuna*, Zagreb, 1983., str. 10.

²³ I. PETRICIOLI, *Škrinja sv. Šimuna*, str. 10.

²⁴ Luka JELIĆ, *Moći sv. Šimuna Bogoprince u Zadru*, Zagreb, 1901., str. 160.

²⁵ Miroslav KRLEŽA – Marijan GRGIĆ, *Zlato i srebro Zadra i Nina*, Zagreb, 1972., str. 141, 174–178.

²⁶ Giuseppe BERSA, *Guida storico – artistica di Zara*, Trieste, 1926., str. 98. Citirano prema Marijani KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada plemenitih metala u 14. stoljeću u Zadru*, doktorska disertacija obranjena na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 2010., str. 1083.

²⁷ Nikola JAKŠIĆ, »Od hagiografskog obrasca do političkog elaborata – škrinja Sv. Šimuna, zadarska *arca d'oro*«, *Ars Adriatica*, br. 4, Zadar, 2014., str. 113–118.

²⁸ Pregled hipoteza o tom prikazu vidi u: M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada plemenitih metala*, str. 1081–1084.

dovika u zadarskoj luci, s tim da je većina istraživača povijesni događaj o kojem svjedoči reljefni prizor smještala u vrijeme Zadarskoga mira.

Postoje različite hipoteze o tome koje su povijesne ličnosti prikazane među likovima u reljefu s kraljevim likom. Grga Oštrić je u opisanoj skupini likova pored kralja prepoznao kraljicu Elizabetu i hrvatsko-dalmatinskoga bana Ivana Čuza (ban 1356. – 1358.). Petricioli je također u skupini pored kralja prepoznao lik kraljice. Joško Belamarić je među figurama koji unose škrinju u grad prepoznao pored kralja Ludovika princa Filipa Tarantskoga, za kojega znamo da je bio dva puta u Zadru, 1370. i 1371. godine.²⁹ N. Jakšić piše da reljef uključuje likove osmorice Zadrana koje predvodi Nikola Matafar kao zadarski nadbiskup.

U pozadini reljefa prikaz je svečeva tijela koje nose nosači prema gradskim vratima kod crkve sv. Marije Velike s namjerom da ga postave u spomenutoj crkvi. Jakšić je mišljenja da su među likovima u kraljevskoj sviti predočeni zadarski patriciji iz lokalne kraljeve oligarhije i građani koji su sudjelovali u izvršenju kraljičine narudžbe škrinje i razradi njezina ikonografskog programa. Trojica su bila kraljevi vitezovi Frane i Pavao Jurjević (de Georgiis) te Matej Matafar.³⁰ Uz njih su u narudžbi škrinje sudjelovali Krše Civalelli i Frane Zadulin, koji bi također – prema Jakšiću – mogli biti predočeni na reljefnome prizoru.³¹ Jakšić piše da se kralj i kraljica pojavljuju na nekoliko reljefa na škrinji sv. Šime kao »garanti« na zadarski »posjed relikvije i vlasnici relikvijara«. Naime, mišljenja je da je opisani reljef trebao naglasiti »pravo Zadrana na posjed svečeva tijela«. Sagledavajući reljef s prikazom kralja ispred zadarskih zidina zajedno s drugim prizorima sa škrinje, Jakšić zaključuje da škrinja »krije pomno razrađen program zadarskih patricija«. U nastavku članka istražiti ćemo je li slikar naslikao neke od povijesnih osoba čija imena spominju Petricioli, Oštrić, Belamarić i Jakšić. Naime, čini se zanimljivim iz povijesne perspektive iščitati kako je historiografske teme predočene na zadarskoj svečevoj škrinji »doživljavao« nadbiskup Zmajević.

Identifikaciju povijesnih likova s platana temeljem komparativne analize s prizorima sa škrinje iz više razloga nije jednostavno provoditi. Jedan od njih je što su povijesni likovi iz 14. stoljeća na škrinji odjeveni po modi 14. stoljeća, dok su na slikama događaji iz 14. stoljeća prikazani kao da se zbivaju u Zmajevićevo vrijeme. Tako su, primjerice, predstavnici vlasti počevši od kralja Ludovika i kraljice Elizabete nadalje, odjeveni u odjeću i imaju frizure iz vremena vladavine cara Karla VI. Habsburškoga (1685. – 1740). Valja nam stoga u istraživanju krenuti od pretpostavke da bi realistički naslikana kasnobarokna odjeća pojedinih likova (s detaljno naglašenim statusnim oznakama) na kompozicijama uz njihove fizionomijske crte i frizure mogla služiti kao indikator za identifikaciju konkretnih povijesnih ličnosti iz Ludovikova doba koje je neznani slikar dobio zadatak naslikati. Dakako, tek se identifikacija konkretnih povijesnih ličnosti koje su prikazane u društvu

²⁹ Josip BELAMARIĆ, »*Ovum struthionis* – simbol i aluzija na anžuvinskoj škrinji sv. Šimuna u Zadru i na pali Piera della Francesce za Federica da Montefeltra«, *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split, 2001., str. 270.

³⁰ O spomenutim kraljevim vitezovima vidi u: N. KLAJČ – I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 334.

³¹ Oni su sa zlatarom Francescom iz Milana sklopili ugovor, a njihova je imena Lorenzo Fondra zapisao u svojem historijatu zadarske škrinje sv. Šimuna (L. FONDRÁ, *Istoria della insigne reliquia ...* str. 78; N. JAKŠIĆ, »Od hagiografskog obrasca do političkog elaborata«, str. 118).

s kraljem i kraljicom na dvjema slikama postavi kao jedan od mogućih parametara za identifikaciju i datiranje zadarskih povijesnih događaja, odnosno zadarskih legenda, koje je neznani slikar dobio zadatak naslikati.

Da je slikar s izuzetnom pažnjom naslikao »portrete« povijesnih ličnosti – kako bi njegovi prikazi bili historijski što uvjerljiviji – može se pokazati na temelju mnogih detalja, osobito kad je riječ o historijskim kostimima koje nose protagonisti njegovih *telera*. Za početak bih izdvojila portrete dvojice zadarskih nadbiskupa naslikane na dvjema velikim slikama. Na slici na sjevernome zidu prikazan je ćelavi nadbiskup s prosijedom bradom, a na slici na južnome zidu bio je prikazan sijedi biskup. Njihove potpuno različite fizionomije (oblik brade i frizure) ukazivale bi da se događaji naslikani na dvjema kompozicijama ne zbivaju u vrijeme djelovanja jednoga zadarskog nadbiskupa, nego tijekom djelovanja dvojice nadbiskupa. Identificirati imena dvojice naslikanih zadarskih nadbiskupa možemo jedino temeljem identifikacije i datacije prikazanih povijesnih događaja, čime ću se baviti u nastavku teksta.

S obzirom da su na objema slikama prikazani kralj Ludovik i kraljica Elizabeta, valja istražiti je li slikar trebao ovjekovječiti na *telerima* na sjeveroistočnome i jugozapadnome zidu kora neke od posjeta kralja Ludovika Zadru koji su bili poznati Zmajeviću temeljem njemu tada dostupnih historiografskih izvora.

Na primjer, postavlja se pitanje je li možda na jednom od *telera* zabilježen boravak kralja u Zadru u vrijeme sklapanja Zadarskog mira, kada je zadarski nadbiskup bio dugovječni Nikola Matafar (zadarski nadbiskup 1333. – 1367.). Zbog motiva iz historiografije svečeve zadarske relikvije koji su prikazani na *telerima* (a koje ću pokušati detaljno analizirati u nastavku rada) mišljenja sam da slikar nije ni na jednom od dvaju platna naslikao taj slavni povijesni događaj. Razlog je vjerojatno što taj događaj prema mišljenju nadbiskupa Zmajevića nije imao veze s historijatom zadarske svečeve relikvije u doba kralja Ludovika, a koji je bio temom naručenih *telera*.

Firentinski renesansni povjesničar Matteo Villani, od kojega podatak preuzima trogirski povjesničar Ivan Lučić u knjizi »Memorie istoriche di Tragurio detto Traù« objavljenoj 1673. godine, u 32. glavi svoje devete knjige piše da je kralj s kraljicom 1360. godine došao u Zadar i da je tu ostao nekoliko mjeseci. Navodi da je kralj tada dao podići samostan s namjerom da se u nj povuče kraljica zato što je bila neplodna.³² Bilo je to u vrijeme banovanja Nikole Szécsija/Szechyja, hrvatsko-dalmatinskog bana 1358. – 1366., kasnije slavonskoga bana.³³ Prema spomenutim historičarima drugi se kraljev boravak zbilo u vrijeme nadbiskupa Nikole Matafara (Zadar, potkraj 13. st. – Zadar, 1367.), kada znamo da je u gradu boravila Elizabeta, kraljeva majka. Ugledni nadbiskup Nikola Matafar je 1360. godine, kada Matteo Villani piše da je Ludovik drugi put boravio u gradu, bio u dubokoj starosti.³⁴

³² Lučić piše: »gdje je podigao jedan samostan s namjerom da se u nj povuče kraljica zato što je bila neplodna da bi tako mogao uzeti drugu ženu, ali se to nije ostvarilo«. Citirano prema: Ivan LUČIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, sv. 2, Trogir, 1979., str. 616. O tome vidi: J. BELAMARIĆ, »*Ovum struthionis*«, str. 279.

³³ O boravku Nikole Szécsija/Szechyja 1358. u Zadru vidi: N. KLAJČ – I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem*, str. 329. Njeza je na funkciji bana naslijedio Konja Széchény (ban 1366.–1367.).

³⁴ Arhivskom građom potvrđen je boravak kraljice Elizabete, Ludovikove majke u Zadru 1360. godine. Vidi: N. KLAJČ – I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 328, 335.

Zmajević je vjerojatno imao uvida u sva tiskana djela trogirskog historičara Ivana Lučića. Zanimljivo je spomenuti da Lučić u knjizi »De Regno Dalmatiae et Croatiae« 1666. godine spominje kraljev boravak u Zadru 1363. godine.³⁵ Čitajući djela trogirskog povjesničara, mogao je Zmajević doznati i o boravcima hrvatsko-dalmatinskih banova i hercega u Zadru između 1360. i 1371. godine, poput bana Nikole Szcéscija i hercega Hrvatske i Dalmacije Karla Dračkoga, kao i ostalim dalmatinskim gradovima.³⁶

Vjerojatno je ključan Zmajevićev historiografski izvor za čudesa vezana uz zadarske svečeve moći, koja su se zbila u Ludovikovo vrijeme, bio rukopis zadarskoga historičara Lorenza Fondre. On piše kako je kraljica Elizabeta naručila škrinju sv. Šimuna kao zavjet sa željom da dobije muško dijete. Na slici koja prikazuje kraljičinu nesvjesticu koja je uslijedila nakon krađe prsta pored nje, u njezinoj pratnji, ne nalazi se nijedno žensko dijete. Točnije, ispred njezina lika naslikan je maleni dječak u čizmicama! Zanimljivo da se događaj kraljičine krađe svečeva prsta lijeve ruke (prikazan na slici na sjevernome zidu kora crkve) nije nikada precizno datirao u zadarskoj historiografiji. Prema legendi događaj se zbilo tijekom mise. Legenda dalje kaže da je tada kraljica odlučila za svečeve relikvije napraviti posebnu srebrnu škrinju.³⁷

Opisani je događaj slikar smjestio u kapelu sv. Šime u crkvi Marije Velike. Priča kaže da je kraljica sakrila ukradeni svečev prst u svoja prsa, koja su joj nakon toga preplavili crvi, što ju je prestravilo. Smjesta je odlučila vratiti svecu njegov prst, kako opisuju stihovi iz pjesme s početka 20. stoljeća.

»Livi prstić od Šimine ruke
Trže, ispod lipe svoje struke.
I sakri ga medju nidra bila.«³⁸

Zanimljivo je uočiti da je kralj prikazan kako u trenutku kraljičine nesvjestice (slikar kao da sugerira simultanost tih dvaju događaja) kleči bočno od svečeve škrinje i raspravlja s muškarcem njemu s desna, odjevenim u crno.

Zadarski nadbiskup, koji je sudionik događaja, predöčen je kako stoji ispred svečeve škrinje odriješenih ruku, što bi ukazivalo na elemente liturgije koju je upravo vodio ili vodi. Naime, u nadbiskupovoj su pratnji jedan kanonik i mladić sa svijećnjakom u ruci. Dobiva se dojam da je slikar želio prikazati obred koji pred škrinjom predvodi nadbiskup s pratnjom. Kao što znamo, na blagdan sv. Šime otvara se poklopac njegove srebrne škrinje i vjernici mogu dodirnuti kristalno staklo iza kojega se nalazi svečevo tijelo. Riječ je o

³⁵ Ioannis LVCII DALMATINI, *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Amstelaedami, Apud Ioannem Blaeu, 1666., knj. 5, 1. poglavlje, str. 239. Citiram navod u talijanskom prijevodu iz 1896.: »Ma non si è serbata memoria che vi avesse operato alcun che d'importante.« Citirano prema: Giovanni LUCIO, *Storia del Regno di Dalmazia e di Croazia* (prir. P. C. MIOSSICH – Luigi Cesare DE PAVISSICH), Trst, 1896., str. 553 (5. knjiga, 1. poglavlje).

³⁶ O boravku Karla Dračkoga u Zadru vidi: I. LVCII, DALMATINI, *De regno ...*, str. 245; G. LUCIO, *Storia del Regno di Dalmazia e di Croazia*, str. 567. Uz već navedena djela trogirskog historičara spomenula bih i: Ivan LUČIĆ, *Memorie storiche di Tragurio*, Venecija, 1673.

³⁷ L. FONDRA, *Istoria della insigne reliquia ...*, str. 97–98.

³⁸ Citirano prema: L. JELIĆ, *Sveti Šimun Bogoprimec*, str. 30. Opis toga događaja vidi u: William WINGFIELD, *A Tour in Dalmatia, Albania and Montenegro with Historical Sketch*, New York, 1859., reprint 2007., str. 55–56, dostupno online URL <http://www.cosimobooks.com> (zadnje posjećeno 4. veljače 2016.).

drevnome ritualu koji se i danas prakticira. Uz sam oltar župnik predvodi svečanu misu i litanije. Temeljem specifične konstelacije likova oko škrinje sv. Šime postavlja se sljedeće pitanje: Je li neznani slikar događaj kraljičine krađe prsta smjestio u vrijeme proslave blagdana sv. Šime?

Nastavno na takvo razmišljanje nameće se i pitanje: Je li slikar među likovima koji čine nadbiskupovu pratnju (sudjeluju u obredu koji se spominje u legendi) dao predočiti župnika sv. Šime? Podatci o župnicima sv. Marije Velike u Ludovikovo vrijeme su sačuvani. Tako na primjer znamo da je godine 1367. župnik bio Grgur, koji je jedno vrijeme dok je biskupska stolica bila upražnjena bio i biskupski ekonom. Njega je naslijedio Juraj koji je bio na funkciji do godine 1374., a ujedno je bio i biskupski tajnik. Od 1374. godine spominje se kao tamošnji župnik Petar Matafar. On je ostao na toj funkciji dok nije postao zadarski nadbiskup.³⁹ U vrijeme nadbiskupa Zmajevića župnik sv. Šime obnašao je vikarsku funkciju u zadarskoj nadbiskupiji. Ako nam iz Zmajevićeve pozicije (odnosno temeljem njihovih tadašnjih historiografskih saznanja) valja identificirati predočene svećenike, postavlja se pitanje: Je li možda neznani slikar u liku kanonika predočio župnika crkve sv. Marije Velike iz vremena kralja Ludovika?

Uz kralja i kraljicu slikar je na slici koja danas krasi jugozapadni zid kora crkve nastojao naglasiti još nekoliko likova, posvetivši pažnju njihovoj odjeći, crtama lica i frizuri. Jedan od njih je stariji, korpulentni muškarac naslikan u poluprofilu u neposrednoj blizini kraljice i njezine ženske pratnje. Odjeven je u odoru kakvu su nosili hrvatski banovi u 17./18. stoljeću. Nosi plavi haljetak opasan zlatnim pojasom. Preko leđa mu je crveni plašt postavljen s unutrašnje strane hermelinom. Prikazan je sa žezlom u ruci i s mačem o pojasu. Nosi čizme. On je u društvu dvojice muškaraca, a umjesto da promatra kraljicu, gleda prema nama.

Neznani slikar precizno dokumentira kasnobaroknu bansku odoru iz vremena nadbiskupa Zmajevića. O izgledu banske odjeće u Zmajevićevo vrijeme svjedoči sačuvani portret Krste II. Oršića (1718. – 1782.), predsjednika Banskog stola iz Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu. Oršić je odjeven u modri haljetak, a preko leđa nosi crveni plašt postavljen hermelinom.⁴⁰ Riječ je o dolami raspoređenih rukava ukrašenih našivenim ukrasnim trakama, koja se kopča jednim redom dugmeta, a u prednjem dijelu ukrašena je vezenim gajtanima/trakama.

Takva raskošno ukrašena dolama s pripadajućim plaštem u krugu hrvatsko-ugarskog plemstva u 17. stoljeću označavala je ne samo politički položaj nego i klasnu i nacionalnu pripadnost.⁴¹ Postavlja se pitanje: Je li Zmajević dao zadatak neznanome slikaru ovjekovječiti nekoga konkretnog bana za kojega je vjerovao da je sudjelovao ili bio svjedok u događajima prikazanim na slici?⁴²

³⁹ L. FONDRA, *Istoria della insigne reliquia*, str. 369, 375. O Petru Matafaru kao zadarskom nadbiskupu vidi u: N. KLAIĆ – I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 334, 343–344.

⁴⁰ Fotografiju vidi u prilogu Nataše ŠTEFANEĆ, »Plemstvo«, u knjizi: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću* (ur. Lovorka ČORALIĆ), Zagreb, 2013., str. 98.

⁴¹ Marijana GUŠIĆ, »Nošnja senjskih uskoka«, *Senjski zbornik*, br. 6, Senj, 1971.–1973., str. 30–31.

⁴² U vrijeme nadbiskupa Dominika izmijenilo se nekoliko hrvatsko-dalmatinskih banova, za koje nemamo indicija da su prikazani na sačuvanom *teleru*. Prvi se kraljičin porod dogodio u vrijeme bana Šimuna Mauricjeva (1369. – 1371.). Od 1371. do 1376. hrvatsko-dalmatinski ban i herceg drački bio je Karlo Anžuvinski/

Zanimljivo je uočiti da neznani slikar muškarca u banskoj dolami na zadarskoj slici prikazuje potpuno ćelavog, s perčinom, kratkom bradom i brčinama. Zbog njegove osebujne frizure valja se zapitati kojega su od hrvatsko-dalmatinskih banova iz vremena kada je kraljica Elizabeta priželjkivala sina barokni Zadrani mogli zamišljati obrijane glave s perčinom? Ukazuje li njegova specifična frizura na njegovo ugarsko porijeklo? Jesu li neznani slikar i Zmajević držali da su svi hrvatsko-dalmatinski banovi u Ludovikovo vrijeme nosili perčin? Naime, prisjetimo se kako Cesare Vecellio, opisujući *habito Crouatto* u *De gli Habiti Antichi e Moderni di Diversi Parti di Mondo*, Venezia, 1590. godine, piše o perčinu kao specifičnoj frizuri koju nose Hrvati, Ugri i Poljaci: »ostavljajući pramen kose iznad glave gore po glavi« (»lasciando un ciuffo di capelli sopra la testa fino a mezo il capo«).⁴³ Je li Zmajević vjerovao Ivanu Lučiću da je Ludovik posjetio Zadar 1360. i 1363. godine, i temeljem toga razmišljao da se kraljčina krađa svečeva prsta dogodila u vrijeme bana Nikole Szécsija/Szechyja? Bez konkretnih Zmajevićevih zapisao o tome, trebali bismo zasad i pitanje identifikacije lika s perčinom i pitanje datiranja kraljčine krađe svečeva prsta ostaviti otvorenom.

Vicko Zmajević je zasigurno poznao onodobnu odoru hrvatskih banova. S tim u vezi osjećam se dužnom spomenuti kao je Vickov stric, barski nadbiskup Andrija, osobno poznao bana Petra Zrinskoga (1621. – 1671.), koji je 1654. godine boravio u Perastu. Peraštanima je poklonio svoj mač, koji će biti čašćen kao simbol protuosmanske borbe. Vicko, koji je rođen 1670. godine, posjedovao je u svojoj zadarskoj knjižnici *Poesie illirica in lode di Conte Zrino*.⁴⁴

Ali činjenica da je slikar vrlo detaljistički pristupio prikazu službenih odora i pomodnih frizura pojedinih protagonista na objema slikama govorila bi nam s kojom je pažnjom nadbiskup Zmajević pristupio izradi ikonografskog *conchetta*. Takva je odjeća bila jedno od sredstava slikareve vizualne retorike. Desno od muškarca s perčinom (bana?) naslikan je markantni stariji bradati muškarac u profilu s plaštem preko leđa koji promatra čudo istjerivanja demona iz tijela golog muškarca. U rukama drži crvenu vrećicu. Ukazuju li njegov zlatni plašt i njegova raskošna odjeća ukrašena dvobojnim uspravnim prugama na njegovu funkciju na Ludovikovu dvoru ili na njegovu funkciju u tadašnjem Zadru? Je li neznani autor, slikajući ga sa zlatnim plaštem kao simbolom političke moći, želio ukazati na njegovu dvorsku funkciju, npr. palatinsku, koju bi taj protagonist platna sa sjevernoga zida obnašao? Godine 1360., u doba pretpostavljenoga drugog Ludovikova boravka u Zadru, palatin je bio Nikola Kont Orahovički, koji je bio palatin 1356. – 1367. Njega je naslijedio Vladislav Opolski, koji je bio palatin 1367. – 1372., u vrijeme dokumentima potvrđenog Ludovikova posjeta Zadru 1371. godine.

Može se pretpostaviti da su autor *telera* i Zmajević poznavali onodobne odore ugarskih palatina poput Pavla I. Esterhazyja od Galanthe (1635. – 1713.) ili Nikole Pálffyja (1657.

Drački. Za našu priču je važno da je on boravio u Zadru zajedno sa suprugom Margaritom Anžujskom, majkom pretendenta za budućeg ugarsko-hrvatskoga kralja, Ladislava.

⁴³ Cesare VECCELLIO, *De gli Habiti Antichi e Moderni di Diversi Parti di Mondo*, Venezia, 1590., str. 341 b-344a. Marijana Gušić donosi jedan srodan opis perčina Vecelijevu: »Jednako tako strižu glavu i na njoj ostavljaju sprijeda dugi perčin ili čuperak kose, a nekima takav perčin ostaje straga kao Turcima«, M. GUŠIĆ, »Nošnja senjskih uskoka«, str. 102.

⁴⁴ L. ČORALIĆ – I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme ...«, str. 129–130.

– 1732.), koji su u svečanim prigodama nosili raskošne plašteve ukrašene hermelinom. Ako je suditi prema njegovoj odori, a da pritom vjerujemo da se slikar dosljedno trudio biti vjeran u prikazu onodobnih dužnosničkih i plemićkih odora, markantan muškarac koji promatra iscjeljenje opsjednutog Zadrana nije predočen kao ugarski palatin.

Zanimljivo je spomenuti da na srebrnom reljefu s prikazom istjerivanja demona iz opsjednutog Zadrana na svečevoj škrinji nije predočen nijedan plemić ili kraljev dužnosnik s kojim bismo mogli povezati toga markantnog muškarca sa zlatnim plaštem. Općenito, dobiva se dojam da istraživačima koji se pokušavaju baviti identifikacijom likova s platana poznavanje reljefnih prizora sa škrinje iz 1380. godine nije od velike pomoći. To jest, doima se kao da prizori sa škrinje nisu služili Zmajeviću kao historiografski izvor, kao ni njegovu slikaru kao likovni predložak.

Pokušaj identifikacije teme prikazane na izgubljenom slici sa sjeveroistočnoga zida kora

Dobiva se dojam kako se Zmajević preko *teler*a potudio ponuditi svoju historiografsku interpretaciju narativa o zadarskoj svečevoj relikviji, poput onih o kraljičinoj krađi svečeva prsta i oslobođenju zadarskog plemića od demona, trudeći se događaje smjestiti u, za njegovo vrijeme, vjerodostojan historiografski okvir. Pretpostavljam da je to i razlog zašto je Zmajević dao slikaru zadatak da u scene zadarskih svečevih čuda uključi neke ugledne povijesne ličnosti iz Ludovikova okruženja kao sudionike ili promatrače. Ako poznamo baroknu crkvenu historiografiju, znamo da je ona težila svetačka čuda predočiti kao stvarne povijesne događaje. Slikar je trebao svojim slikama uvjeriti posjetitelje svetišta u vjerodostojnost čuda koja je sv. Šime načinio u Zadru u vrijeme kralja Ludovika, a koja su stoljećima bila ključna za argumentaciju važnosti i vjerodostojnosti zadarske svečeve relikvije. S tim u vezi držim indikativnim da autor nije prikazao na *telerima* scenu kraljičine krađe svečeva prsta (koja je prikazana na škrinji!), nego kraljičinu »nesvjesticu« nakon što je počinila krađu. Njegov je cilj bio prikazati svečevo čudo, a ne scenu krađe koja bi naslikana u Zmajevićeva doba mogla ukazivati na politički stav nadbiskupa kao naručitelja prema Anžuvincima.

Zmajeviću svjesnu težnju da ključne događaje iz historiografije zadarske svečeve relikvije učini povijesno vjerodostojnim, tj. stvarnim, a ne legendarnim zbivanjima prepoznajemo i na prizoru predočenom na izgubljenome platnu sa sjeveroistočnoga zida kora.

Temeljem analize ikonografskih prizora na izgubljenom slici sa sjeveroistočnoga zida kora držim da je Zmajeviću za ciklus bio osobito zanimljiv posjet kraljice i kralja Zadra, koji se dogodio 1371. godine, kada je nadbiskup grada bio Dominik iz obitelji Tobia iz Drača u Albaniji zvan Dominik Epirota, a koji je bio Zmajevićev »zemljak«. On je bio nadbiskup od 1367. do 1376. godine, a na tu ga je funkciju izabrao sam kralj Ludovik.⁴⁵ U vrijeme dok je Dominik bio nadbiskup kraljica je, nakon višegodišnjeg iščekivanja djeteta, rodila

---

⁴⁵ L. FONDRA, *Istoria della insigne reliquia ...*, str. 338. C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, 1877., str. 49. Nadbiskup Dominik izvorno je pripadao dominikanskome redu. Prije nego što je postao zadarski nadbiskup obnašao je dužnost korčulanskoga biskupa. Dana 23. siječnja 1376. kralj Ludovik imenovao ga je bosansko-đakovačkim biskupom.

uzastopno tri kćeri: prvorodenu Katarinu (1370. – 1378.), Mariju (rođenu 1371.) i Jadvigu (rođenu 1373./1374.).

Na prvi pogled dobiva se dojam da je slika sa sjeveroistočnoga zida prikazivala neku važnu, svečanu ceremoniju s Ludovikom kao glavnim protagonistom koja se događala u kapeli sv. Šime u crkvi Marije Velike. Indikativno je da kralj jedini kleči pred škrinjom sa svečevim moćima. Okružen je dvorskom pratnjom, a tik do njih je zadarski nadbiskup i kraljica Elizabeta sa svojom pratnjom. Njima se u svečanom događanju pridružila skupina uzvanika. Prvo pitanje koje se nameće je: O kojem bi povijesnom događaju mogla biti riječ? Krenula bih od Daniela Farlatija koji spominje da 1371. godine kralj Ludovik i njegova supruga prilikom trećeg boravka u Zadru uređuju (odlučuju urediti) oltar/kapelu sv. Šime u crkvi sv. Marije Velike. Je li nadbiskup Zmajević želio velikim platnom koje je naručio za kor crkve evocirati upravo taj događaj? Te je godine zadarski nadbiskup bio Dominik, za čijega je biskupovanja kraljica Elizabeta rodila tri kćeri.

Budući da je zadarski nadbiskup naslikan kako pred kraljem koji kleči drži maleni tanjur, postavlja se pitanje prikazuje li slika kraljevu pričest u crkvi sv. Marije. U tom trenutku jedna djevojka drži skute kraljeva plašta. Sigurna sam da bi za interpretaciju te slike i pojedinih njezinih detalja trebalo poznavati onodobne svečane barokne crkvene ceremonije u kojima su sudionici bili vladari (npr. habsburški vladari) i članovi njihova dvora. Raspored likova koji okružuju kralja vjerojatno je uvjetovan obrascima takvih baroknih ceremonija. Tako je neposredno lijevo uz kralja Ludovika i zadarskoga nadbiskupa, tik uz svečevu škrinju s moćima, naslikan stojeći muškarac zrele dobi s kratkom bradicom i brkovima u raskošnoj odori sastavljenoj od hermelinskoga plašta ukrašenog ordenom i haljine nalik odjeći kakvu su u 17. stoljeću nosila dvojica francuskih predsjednika vlade, kardinali Richelieu i Mazarin. Može li se temeljem njegove statusno kodirane odjeće prosuditi koju je funkciju na Ludovikovu dvoru dotični obnašao? Palatinsku?

Kralju s desna, s nasuprotne strane škrinje sa svečevim moćima, muškarac je s bradicom, naslikan s leđa. Sudeći po njegovu istaknutom položaju u odnosu na kralja, kao i njegovoj odjeći, i on bi trebao imati neku visoku dvorsku ili namjesničku funkciju. Ako je riječ o prikazu posvećenja obnovljene svečeve kapele iz 1371. godine, jedan od likova uz kralja mogao bi biti herceg Karlo Drački, kojemu je Zadar bio glavni grad njegova herceštva. Godine 1371. grad je posjetio princ Filip Tarantski, rođak kralja Ludovika.

Za naše mi se istraživanje čini indikativnim da su ispred kraljice Elizabete, prikazane u pratnji dviju žena, naslikane dvije djevojčice. Logično je da se zapitamo jesu li to kraljičine kćeri. Katarina je rođena 1370. godine, a Marija 1371. godine. Nažalost, upravo je detalj s djevojčicama, koji bi mogao pomoći u preciznijoj identifikaciji povijesnog prizora, jedan od slabije vidljivih na sačuvanoj crno-bijeloj fotografiji originalne slike.

Ako bi izgubljena slika prikazivala svečanu ceremoniju s kraljem i kraljicom u crkvi sv. Marije Velike (događaj iz 1371.) nameće se pitanje: Je li slikar naslikao lijevo od kraljice Elizabete one Zadrane koji su bili izvršitelji njezine narudžbe za škrinju? Nažalost, likove u toj skupini na staroj crno-bijeloj fotografiji i kada je pomoću računala maksimalno uvećamo možemo jedvice razaznati.

Na lijevom rubu kompozicije slikar je prikazao lik s malim djetetom na rukama. Zašto? Ima li taj lik veze sa svečanom ceremonijom koja se odvija na slici? Ili je možda riječ o

prikazu nekog svečeva čuda koje je uklopljeno u sliku? Nastavljajući se igrati igre pogađanja (koja nam, bojim se, zasad, jedina preostaje), mogli bismo se zapitati: Je li riječ o prikazu čuda kada je sv. Šime spasio utopljeno dijete zadarskog plemića Šimuna Fanfogne? Taj je događaj, važan za historiografiju zadarske relikvije, prikazao zlatar Francesco da Milano na škrinji. Don Luka Jelić 1903. godine je napisao da je na škrinji prikazano kako »Zadarski plemić Fanfonjić s majkom zahvaljuje sv. Šimunu na ozdravljenju«. ⁴⁶ Lorenzo Fondra piše da je na škrinji predočen prizor oživljavanja jedinca udovice Fanfogna (»un cadavero d'un bambino, che stesso sul arca recupera la vita«). ⁴⁷

Da je boravak kralja i kraljice 1371. godine u kapeli sv. Šime u crkvi Marije Velike događaj od izuzetne važnosti za historijat zadarskih svečevih moći, svjedoči i činjenica da njegov značaj posebice naglašavaju oba barokna historičara koja su se bavila ovom temom, i Fondra i Farlati, čiji je izvještaj objavljen 1775. godine. Stoga ga se, vjerujem, Vicko Zmajević, koji je želio u duhu posttridentinskih ideja pomoću ciklusa velikih slika posvećenog sv. Šimi i njegovoj zadarskoj relikviji simbolički dodatno osnažiti prostor štovanja svečeve relikvije, odlučio ovjekovječiti na jednom od dvaju velikih *telera* u korском prostoru crkve sv. Šime.

Autor *telera* ne samo da je, kao što je to bilo uobičajeno u baroknome slikarstvu povijesne ličnosti iz 14. stoljeća obukao u barokno ruho nego ih je uključio u barokizirane crkvene ceremonije, osuvremenjujući na taj način povijesne, odnosno legendarne događaje. Stoga nam je za identifikaciju prikazanih povijesnih likova iz 14. stoljeća potrebno uz znanje o vladarskoj odjeći i o odjeći hrvatskih banova i ugarskih palatina u Zmajevićevo doba i znanje o onodobnim crkvenim ceremonijama. Rodolfo Pallucchini, opisujući srodne povijesno-sakralne kompozicije u venecijanskome kasnobaroknom slikarstvu, notira da je ono imalo »gusto per la composizione storica, cioè per un recitativo in senso accademizzante« ⁴⁸.

Valja naglasiti da se opisani događaji naslikani na *telerima* zbivaju u istome baroknom crkvenom prostoru, pred zamišljenim barokiziranim oltarom sa zemnim ostatcima sv. Šime u crkvi sv. Marije Velike. Slikar je svjesno prostor sa svečevim moćima predočio kao prostor dramskih događaja iz vremena kada je Ludovik upravljao Dalmacijom povezanih s historiografskom tradicijom o zadarskoj svečevoj relikviji.

Indikativno je da Zmajevićev ikonografski program ne uključuje događaj kraljičine donacije škrinje sv. Šimuna. S obzirom da je riječ o događaju koji je za mletačku vlast u vrijeme narudžbe ciklusa oko 1733. godine mogao imati značenje političke insinuacije, čini mi se da je Zmajević izbor što će iz zadarske svečeve historiografije dati prikazati unutar ciklusa, a što »isključiti« bio uvjetovan ne samo onodobnom lokalnom popularnošću pojedinih narativa iz zadarske svečeve historiografije nego i aktualnom komunalno-političkom situacijom u kojoj je kao nadbiskup djelovao.

⁴⁶ Citirano prema: *Pučka pjesmarica. Sveti Šimun Bogoprimec*, objavio L. JELIĆ, str. 42–43.

⁴⁷ L. FONDRA, *Istoria della insigne reliquia ...* str. 133, 144. Vicko Zmajević je zasigurno znao za kapetana Šimuna Fanfognu (1663. – 1707.) slavnoga protuosmanskog ratnika koji je 1705. godine bio imenovan višim mletačkim zapovjednikom mletačke vojske. Zbog zasluga mu je podignut nadgrobni spomenik u zadarskoj benediktinskoj crkvi sv. Marije. Radoslav TOMIĆ, *Barokni oltari i skulptura*, Zagreb, 1995., str. 139–142.

⁴⁸ Rodolfo PALLUCCHINI, *La pittura nel Veneto. Il Settecento*, Milano, 1995., str. 448–449.

Držim za našu temu zanimljivim ukazati na oltarnu sliku mletačkoga kasnobaroknog slikara Domenica Sagomana s prikazom ugarsko-hrvatskog kralja Kolomana kako prisustvuje misi blaženoga Ivana Trogirskoga u Šibeniku, a koja se nalazi na južnome stupu u trogirskoj katedrali. Sliku je naručio 1738. godine trogirski plemić Dominik Federik Paitoni.⁴⁹ Na slici je prikazano čudo iz života bl. Ivan Trogirskoga, koje se zbilo u šibenskoj tvrđavskoj crkvi sv. Mihovila. Za vrijeme mise koju je služio bl. Ivan na blaženikovu se glavu spustila golubica i tu ostala do kraja liturgije. Poput autora zadarskih *telera*, i Sagomano je ugarsko-hrvatskoga kralja iz dinastije Arpadovića odjenuo u kasnobarokno zlatno vladarsko ruho ukrašeno hermelinom. Ujedno, Sagomano je sve sudionike događaja, a posebice za ovu temu zanimljive članove kraljeve pratnje, odjenuo u odore iz kasnobaroknoga vremena. Tako je desno od kralja predočio brkatoga muškarca s crvenim plaštem postavljenim hermelinom, odjevenog u dolamu sa zlatnim izvezenim ušitcima. Riječ je o odjeći koju smo uočili na jednoj od slika, a kakvu su u baroku nosili hrvatski banovi.

Zadarski *teleri* i Sagomanova slika pokazuju srodne tendencije suvremene adaptacije srednjovjekovnih legenda vezanih uz dalmatinske svece – gradske titulare koji se pojavljuju unutar dalmatinskoga kasnobaroknog slikarstva oko 1730. – 1740. godine.

Analiza Pitterijevih slika na temu Kristova prikazanja u hramu

U nastavku članka osvrnula bih se na dvije manje Pitterijeve kompozicije vezane uz temu Kristova prikazanja u hramu. Smještene su na stražnjem korskom zidu, iza glavnog oltara i iza kamenog svečeva sarkofaga.⁵⁰ Glavni lik na slikama je židovski svećenik Šimun, blagdan kojega je u Zadru stoljećima najveći gradski praznik. On je prorokovao Djevici Mariji kada je došla s malim Sinom u hram da će upravo njezin Sin spasiti svijet svojom smrću. Stoga se događaj prikazanja u hramu drži potvrdom Isusove božanske prirode.

Susret Šimuna Bogoprimeca s Djetetom Isusom u hramu, koji vođen Duhom Svetim prepoznao u njemu Spasitelja (usp. Lk 2,22–39), slavi se i kao praznik očišćenja svete Marije (blagdan Svijećnice obilježava se 2. veljače). Vickov stric, Andrija Zmajević u crkvenom ljetopisu⁵¹ ističe važnost tog novozavjetnog događaja za Marijin i Kristov život. Zmajević u ljetopisu posebno ističe kako Šimun »Djevici slavnoj prorokova da imaše radi njega [Krista] mač dušu probosti i druge stvari reče, koje sve veselje nje smutiše«⁵².

⁴⁹ Milan IVANIŠEVIĆ, »Ikonografija Ivana Trogiranina«, *Peristil*, br. 21, Zagreb, 1978., str. 95; Kruno PRIJATELJ, »Trogirska slikarska baština«, *Mogućnosti*, br. 10–11, Split, 1980., str. 1073; Radoslav TOMIĆ, *Trogirska slikarska baština od 15-20 stoljeća*, Zagreb – Split, 1997., str. 40–41. Na sjevernome stupu trogirске katedrale nalazi se slika Agostina Ridolfija s prikazom bl. Ivana Trogirskoga kako spašava brodolomce. Vidi: R. TOMIĆ, *Trogirska slikarska baština*, str. 23–24.

⁵⁰ R. TOMIĆ, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri*, str. 62–63.

⁵¹ Puni naslov: »Država sveta slavna i kreposna ljetopisa crkvnoga trudom Andrije Zmajevića Perašanina filozofije naučitelja i bogoslovca negda opata peraškoga sada arkibiskupa barskoga u Budvi s. pristolja apostolskoga namjesnika Kraljevstva Srbije načelnika svomu narodu slovinskomu otvorena«. Vidi: Andrija ZMAJEVIĆ, *Ljetopis crkovni*, knjiga 1–2 (priredio i predgovor napisao Mato PIŽURICA), Cetinje, 1996.; Lovorka ČORALIĆ, »Prilog životopisu barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića (1671. – 1694.)«, *Croatica cristiana periodica*, god. 28, br. 53, Zagreb, 2004., str. 237–238, 242.

⁵² A. ZMAJEVIĆ, *Ljetopis crkovni*, str. 163–164.

Zmajević je od Pitterija naručio dvije slike koje na prvi pogled predočavaju tu biblijsku temu. Međutim, na jednoj (onoj lijevo od oltara) istaknut je lik Marije, a u pozadini se vidi sv. Šime kako pred oltarom podiže malog Isusa u zrak. Na drugoj slici je Marija prikazana u društvu s Josipom kako donosi svoje Dijete u hram pred svećenika sv. Šimuna.⁵³

Krenimo kronološki slijedom biblijskih događaja koje scene prikazuju. Scena lijevo od oltara odvija se pred vratima Nikanora, gdje su Židovi pristupali u dvorište hrama. Starac Šimun je na vrhu polukružnog stepeništa. Mariju, koja drži Dijete u naručju, prati Josip. Šimun se sagnuo prema Djetetu, a njegovo se lice ispunilo radošću.

Druga scena prikazuje Mariju i Josipa nakon što su ušli s Djetetom u hram kako bi se ispunilo ono što je za njega bilo propisano Zakonom. Šimun drži Dijete u rukama, uzdižući ga prema nebu u činu blagoslova. S neba na Dijete pada svjetlo. Unutar mlaza svjetla ističe se golubica Duha Svetoga. Prema evanđelju Šimun je tada izrekao proročanstvo o Djetetu i njegovoj majci: »Ovaj je eto postavljen na propast i uzdignuće mnogima u Izraelu i na znak osporavan – a i tebi će samoj mač probosti dušu – da se razotkriju namisli mnogih srdaca!« (Lk 2,34-35).⁵⁴ Crkva u tome otkriva ispunjenje proročanstva proroka Malahije (Mal 3,1), koji je prorokovao: »I doći će iznenada u Hram svoj gospod kojega vi tražite i anđeo Saveza koga žudite.«

Čuveni teolog, osnivač Opus Dei, Jose Maria Escrivá (1902. – 1975.) piše kako je ta »ceremonija« značila da je »Sin otkupljen, a Majka očišćena«. Razmatrajući tu teološku temu u četvrtome radosnom otajstvu Svete krunice naglašava kako je »ona – Marija bezgrješna!«. Teolozi kažu kako je Šimun tom prigodom naviještao budućnost: »Svjetlost na prosvjetljenje naroda, slavu puka izraelskoga«. Ta se tema u bogoslužju vezuje uz blagoslov svijetla (*festum luminum*).⁵⁵

Zadarski ciklus kao *teatrum sacrum*

Prizori iz zadarske historiografije o zadarskoj relikviji sv. Šimuna na zadarskom su ciklusu dočarani kao kazališne scene. Likovi kao *dramatis personae* snažno gestikuliraju kao da su na pozornici. Takav barokni aranžman likova kao na teatarskoj sceni odgovara onodobnoj ideji o svetištu i/ili oltaru kao *teatrum sacrum*. Prolazeći danas kroz prostor kora (što

⁵³ O slikama vidi: Giuseppe SABALICH, *I dipinti delle chiese di Zara*, disp. 8, Zadar, 1906., str. 60; Carlo CECHELLI, *Zara – catalogo delle cose d'arte e di antichità d'Italia*, Roma, 1932., str. 106. R. TOMIĆ, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri*, str. 62–63. Obje slike su dimenzija 355x156 cm. Tomić na objema prepoznaje temu Prikazanja u hramu, ukazujući na mišljenje čuvenog talijanskog povjesničara umjetnosti Antonija Morassija (Gorizia, 1893. – Milano, 1976.) da bi mogle biti djela G. Battiste Pitterija.

⁵⁴ José Antonio LOARTE, »Marijin život (VIII). Isusovo prikazanje u Hramu«, *Opus Dei*, 24. listopada 2010., web portal <http://www.hr.opusdei.org/hr-hr/article/marijin-zivot-viii-isusovo-prikazanje-u-hramu> (pregledano 15. veljače 2016.). O istoj temi vidi i Jose Maria Escrivá na web-stranici *Dokumenti, Jeruzalemski hram* <http://www.hr.josemariaescriva.info/clanak/jeruzalemski-hram> (pregledano 15. veljače 2016.).

⁵⁵ Kako kaže Papa Benedikt XVI. u događaju Prikazanja u hramu »sastaju se dva Zavjeta, Stari i Novi. Isus ulazi u antički hram; on koji je novi Hram Božji«. Za Mariju kaže »njezina uloga u povijesti spasenja ne završava otajstvom Utjelovljenja već se ispunjava u nježnom i tužnom sudjelovanju u smrti i Uskrsnuću njezina Sina. Donoseći svoga Sina u Jeruzalem, Djevica ga je prikazala Bogu kao istinsko Janje koje odnosi grijehe svijeta.« BENEDIKT XVI., *Propovijed na Misi Svetkovine Prikazanja Gospodinovog*, 2. veljače 2006., vidi: *Dokumenti, Jeruzalemski hram*, <http://www.hr.josemariaescriva.info/clanak/jeruzalemski-hram> (pregledano 15. veljače 2016.).

su zadarski vjernici svake godini činili za blagdan sv. Šime od izgradnje toga prostora) osjećamo kako slikar na oba velika platna usmjerava pažnju promatrača vjernika prema naslikanoj raki sv. Šimuna. Tim činom svečeva raka povezuje naslikani prizor iz vremena kralja Ludovika koji se nekoć nalazio u crkvi sv. Marije Velike, i aktualni, barokni oltar s njegovim moćima smještenim na glavnom oltaru u »novom« svečevu svetištu.⁵⁶ Na taj način, primjenjujući zakone baroknog iluzionizma, slikar nastoji poništiti granice između svijeta slike, prostora crkve i bezgraničnog prostora neba, koji je također uključio na kompozicijama.

Kada se sagledaju kao cjelina prostor sa škrinjom s moćima koju nose tri anđela na glavnom oltaru, od kojih su dva postavljena 1648. godine u vrijeme Kandijškoga rata (1645. – 1669.)⁵⁷ na zahtjev venecijanskoga providura Leonarda Foscola (1645. – 1650.), kamenim sarkofagom s prikazom sveca u prednjem dijelu prezbiterija i slikama koje su popunjavale zidne plohe prezbiterija, sve se doživljava kao cjelovit barokni *teatrum sacrum*.

Radoslav Tomić uočio je da je predložak za zadarski glavni oltar crkve sv. Šime bio glavni oltar crkve s. Pietro di Castello u Veneciji, posvećen sv. Lovri Giustinianiju, djelo čuvenoga mletačkog graditelja i altarista Baldassarea Longhene i njegovih suradnika. Valja se prisjetiti da je apsidalni prostor prezbiterija nekadašnje venecijanske katedrale ukrašen velikim *telerima* koje prikazuju scene iz života sv. Lovre Giustinianija, dok je na svodu apside freska s prikazom sveca u apoteozu.⁵⁸

Slike koje je izradila skupina venecijanskih kasnobaroknih slikara (rađene uljem na platnu) postavljene su oko 1691. godine, a zasigurno su ih poznavali Vicko Zmajević i autor *teleru* u crkvi sv. Šime. Slike koje pripadaju ciklusu navest ću u smjeru slijeva nadesno. S lijeve strane ciklus započinje kompozicijom Milostinja sv. Lovre Giustinianija, rad Gregoria Lazzarinija.⁵⁹ Do nje je smještena slika s prikazom sveca kako oslobađa polunagu ženu opsjednutu demonom, rad Antonia Molinarija.⁶⁰ U nastavku je platno Daniela Heinza s prikazom objave Djeteta Isusa sv. Lovri Giustinianiju. Slijedi slika sv. Lovre Giustinianija kako razgovara s monahinjom, rad Domenica Ghislandija. Posljednja platna u ciklusu su Smrt sv. Lovre Giustinianija, rad Giovannija Segale⁶¹ i Sv. Lovre Giustiniani posreduje

⁵⁶ Ideju o usmjerenom kretanju vjernika u baroknom hramu (osmišljenome kao teatar liturgijske drame) u čemu sudjeluju članovi crkvene zajednice razvio je čuveni barokni teolog Cesare Baronio (1538. – 1607.) u dvanaest volumena *Annales Ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198* objavljenih u Rimu u razdoblju 1588. – 1607., koji su imali velik utjecaj na posttridentinsku umjetnost. Znamo da je Vicko Zmajević to višesveščano izdanje posjedovao u svojoj zadarskoj knjižnici. Vidi: L. ČORALIĆ – I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa Vittoria Priulija«, str. 122.

⁵⁷ Barokni su anđeli (izrađeni od bronce zaplijenjenih turskih topova) djelo mletačkoga kipara Francesca Cavriolija (? – 1670.). R. TOMIĆ, *Barokni oltari i skulptura*, str. 42 i 44.

⁵⁸ Nakon što je 1690. papa Aleksandar VIII. pokrenuo postupak proglašenja sv. Lovre Giustinianija svetim, javno je proglašen svecem 1727. godine. Detaljno o ciklusu vidi na mrežnim stranicama <http://www.chorusvenezia.org/opere/la-carita-di-san-lorenzo-giustiniani/300> (zadnje posjećeno 7. veljače 2016.).

⁵⁹ O slici vidi u Carlo DONZELLI – Giuseppe Maria PILO, *I pittori del Seicento veneto*, Firenca, 1967., sl. 231, str. 218; Rodolfo PALLUCCHINI, *La pittura veneziana del Seicento*, vol 2, Milano, 1981., sl. 1220.

⁶⁰ O slici vidi u: C. DONZELLI – G. M. PILO, *I pittori del Seicento veneto*, sl. 316, str. 290. Zanimljivo je uočiti ikonografske sličnosti između Molinarijeva rada i zadarskoga *teleru* u prikazu mišićavih polunagih muškaraca koji drže lik opsjednute žene, odnosno opsjednutoga muškarca.

⁶¹ O slici vidi u: C. DONZELLI – G. M. PILO, *I pittori del Seicento veneto*, str. 373, sl. 405. Pallucchini datira Segalinu sliku između 1690. i 1704. Vidi: R. PALLUCCHINI, *La pittura veneziana del Seicento*, vol. 2, str. 382.

u spašavanju Venecije od kuge, djelo Antonia Belluccija.⁶² Na svodu apside je freska s prikazom sv. Lovre Giustinianija u slavi, rad rimskog slikara Girolama Pellegrinija, koji je boravio u Veneciji u drugoj polovici 17. stoljeća.⁶³ Venecijanski patrijarh prikazan je na fresci u društvu triju teoloških vrlina, Vjere, Nade i Ljubavi.

Dvije slike opisanoga zadarskog ciklusa djela su G. B. A. Pitterija. Mada, kako piše R. Tomić, nemamo podataka o Pitterijevu školovanju, Venecija je bila grad njegova umjetničkog formiranja. Temeljem znanja njegova dalmatinskog opusa jasno se uočava da je dobro poznao aktualna venecijanska slikarska kretanja. Tomić upozorava na umjetnike koji su temeljili svoj izraz na Veroneseovoj slikarskoj baštini, među kojima izdvaja i slikare koji su sudjelovali u izradi ciklusa iz života sv. Lovre Giustinianija, poput Gregoria Lazzarinija i Giovannija Segale.⁶⁴

Danas, kada zadarskome ciklusu nedostaju dvije kompozicije, možemo samo zamišljati kako je prostor apside »funkcionirao« tijekom održavanja liturgijskoga slavlja u vrijeme blagdana sv. Šimuna (8. listopada), zaštitnika grada Zadra, kada je bio opremljen svim slikama. Toga bi dana u korskom prostoru crkve sv. Šime, upravo zahvaljujući ciklusu koji je zamislio Vicko Zmajević, vjernici koji su se dolazili pokloniti čudotvornim svečevim moćima mogli zorno zamišljati ključne događaje iz svečeva života i njima svima dobro znane priče iz zadarske historiografije vezane uz fizičke ostatke svečeva tijela prezentirane *in vivo*.

Zmajević je kao zadarski nadbiskup bio svjestan »komunikativne« moći komunalnih, lokalnih tradicija o relikviji sv. Šime u zadarskoj biskupiji i stoljetne važnosti svetišta, odnosno crkve sv. Šime za identitet glavnog grada Mletačke Dalmacije.

Na opisanim slikama »stvarni« je prostor apside crkve sv. Šime sa škrinjom na oltaru simbolički uklopljen u njegovo kulturno i povijesno značenje konstruirano lokalnom historiografijom. U tom smislu, da zaključim, opisani je ciklus neosporno važan i za razumijevanje političkog i vjerskog zajedništva što se tiče svečeve relikvije u Zadru u vrijeme Vicka Zmajevića. U tome leži i velika kulturološka vrijednost toga slikarskog ciklusa. I još nešto. Budući da znamo da je Zmajević bio snažan promotor onodobnih ilirskih ideja i da se zalagao za uporabu ilirskog/hrvatskog jezika u Crkvi,⁶⁵ logično je zapitati se ne kriju li se iza Zmajevićeve želje da njegov neznani slikar predstavi zadarske narative o ugarsko-hrvatskom kralju Ludoviku ideje tadašnje ilirske historiografije.

Kako je tadašnja venecijanska vlast u Zadru na čelu s providurom mogla gledati na dvije goleme povijesne kompozicije s naglašenim likom kralja Ludovika I. u koru svetišta sv. Šime? Mletačka vlast je pamtila da su Zadarskim mirom 1358. godine kralju Ludoviku I. trebali ustupiti dotadašnji mletački istočnojadranski teritorij od Lošinja do Drača.

⁶² O slici vidi u: C. DONZELLI – G. M. PILO, *I pittori del Seicento veneto*, str. 85, slike 82 i 83.

⁶³ R. Pallucchini fresku datira oko 1674. Vidi: R. PALLUCCHINI, *La pittura veneziana del Seicento*, vol. 2, sl. 991, str. 882. O spomenutoj fresci vidi i: C. DONZELLI – G. M. PILO, *I pittori del Seicento veneto*, str. 323–324.

⁶⁴ R. TOMIĆ, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri*, str. 25–26.

⁶⁵ Tijekom cijeloga svojega nadbiskupovanja bio je gorljiv pobornik uporabe glagoljice i hrvatskog jezika u crkvenom bogoslužju. Već je 1725. godine pisao o ideji osnivanja sjemeništa koje će biti namijenjeno obrazovanju ilirskoga, odnosno hrvatskoga, svećenstva. Godine 1735. dovršio je zgradu Ilirskog sjemeništa u Zadru. Ono će biti otvoreno nakon njegove smrti 1748. godine.

Međutim, valja imati na umu da je u vrijeme narudžbe zadarskoga ciklusa Venecija bila habsburška saveznica u ratu s Osmanlijama, a ne neprijateljica. Stoga povijesne kompozicije s likom anžuvinskoga kralja i kraljice u prostoru svetišta sv. Šime nisu nužno bile nepoćudne mletačkoj vlasti. Zmajević je očito mudro procijenio koji su historiografski sadržaji tada mogli biti politički primjereni u svetištu komunalnog zaštitnika.

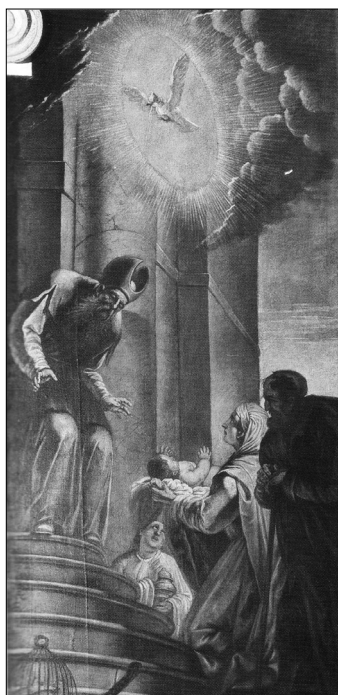
Sl. 1. Kompozicija s prikazom kraljičine krađe prsta sv. Šime i oslobađanja opsjednutog Zadrana od demona. *Photo:* Bojan Goja

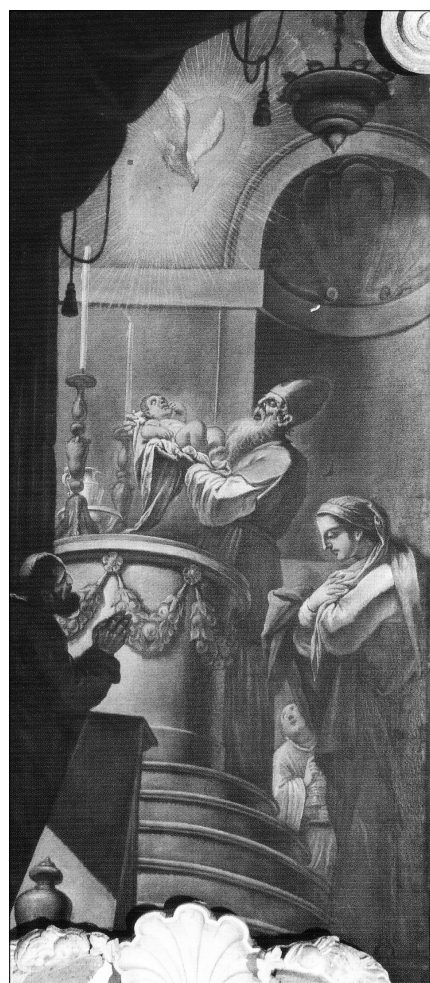
Sl. 2. Detalj kompozicije s prikazom kraljičine krađe prsta sv. Šime i oslobađanja opsjednutog Zadrana od demona. *Photo:* Bojan Goja

Sl. 3. Kompozicija s prikazom svečane ceremonije u prisutnosti ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika I. i kraljice Elizabete u kapeli sv. Šime u crkvi sv. Marije Velike u Zadru; preuzeto iz: Radoslav Tomić, »Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj«, u: *Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*, katalog izložbe, Galerija Klovičevi dvori, Zagreb, 16. travnja – 2. kolovoza 2015., str. 16.

Sl. 5. Sveti Šimun, Marija, Josip i Isus u hramu; preuzeto iz: R. Tomić, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri u Dalmaciji*, Zagreb, 2002.

Sl. 4. Sveti Šimun, Marija i Isus u hramu, preuzeto iz: R. Tomić, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri u Dalmaciji*, Zagreb, 2002.

*Summary**A CONTRIBUTION TO OUR KNOWLEDGE ABOUT SERIES OF PICTURES DEVOTED TO ST SIMEON IN THE CHURCH OF ST SIMEON IN ZADAR*

Author analyzes iconography of late baroque series of pictures devoted to St Simeon from the church of St Simeon in Zadar. All these pictures were painted for Vicko Zmajević the archbishop of Zadar. Iconographic analysis begins with recognition of all the motifs from the history about Zadar that can be related to the cult of St Simeon and depicted on the certain pictures. The purpose of this step is identification of the contemporaneous historical, theological, and political narratives included in the depiction of St Simeon.

Thanks to this series of pictures, ordered and designed by Vicko Zmajević, all the coming believers could easily »in vivo« imagine all the important events from the saint's life, as well as to associate them with well known stories about history of relation between Zadar and the St Simeon's relics. Namely, archbishop Zmajević was quite aware of local tradition and history »communicative« powers regarding the relics and church of St Simeon in the Diocese of Zadar; and its importance for the capital of the Venetian Dalmatia. Pictures portray a realistic image of the St Simeon church's apse, together with his chest, which are symbolically incorporated with St Simeon's cultural and historical significance within local historiography. In this respect, this series of pictures is undoubtedly important to understand political and religious accordance regarding the saint's relics in Zadar during the time of Vicko Zmajević. Exactly this point proves cultural importance of this series of pictures,

KEY WORDS: *Giovanni Battista Augusti Pitteri, Vicko Zmajević, church of St Simeon in Zadar, chest of St Simeon in Zadar.*